

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

2 СОН, 4 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 2, ВЫПУСК 4

LAWYER HERALD

VOLUME 2, ISSUE 4

TOSHKENT-2024

Мундарижа

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

1. ЮЛДАШЕВ Жаҳонгир

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ КОРПОРАТИВНОГО
УПРАВЛЕНИЯ: ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ 8

2. КАНЪЯЗОВ Есемурат Султамуратович

ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО
ИНТЕЛЛЕКТА В СФЕРЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ 14

ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

3. САИДОВ Мақсудбек Норбоевич

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИГИДА СУД ҲУЖЖАТЛАРИНИНГ ЮҚОРИ
ИНСТАНЦИЯ СУДЛАРИДА ҚАЙТА КЎРИЛИШИ (ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ
ҚОНУНЧИЛИК МИСОЛИДА) 19

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ. ҲУҚУҚНИ МУҲОҒАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

4. РУЗИНАЗАРОВ Шухрат Нуралиевич

РАҚАМЛИ СУД ИШ ЮРИТУВИ ЖАРАЁНИГА ЎТИШНИНГ
ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ 28

5. OBLOKULOV Munis Musinovich

MANSABDOR SHAXSLARINING QARORLARI, HARAKATLARI (HARAKATSIZLIGI)
YUZASIDAN KELIB CHIQUADIGAN NIZOLARNI MA'MURIY SUDLARDA KO'RIB CHIQUISHNING
ISHLARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI 40

6. JUMAYEV Shohjahon Begimqul o'g'li

QONUNLAR IJROSI USTIDAN PROKUROR TEKSHIRUVI MAQSADI, PREDMETI, VOSITALARI
HAMDA AHAMIYATI 48

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

7. ESHNAZAROV Murodqosim Hamzayevich

JINOYAT PROTSESSIDA EKSPERT XULOSASIDAN FOYDALANISH: ANGLO-SAKSON HUQUQ
OILASI DAVLATLARI MISOLIDA 54

8. БУРАНОВА Разия

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГЕОИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ЗАРУБЕЖНЫМИ СТРАНАМИ
В ПРОГНОЗИРОВАНИИ ПРЕСТУПНОСТИ 63

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

9. ИМОМНАЗАРОВ Алишер Хасанович
КЎЗДАН КЕЧИРИШ ТЕРГОВ ҲАРАКАТИ ОБЪЕКТЛАРИ ВА ТУРЛАРИ 70

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. АЪЗАМХУЖАЕВ Умидхон
МЕСТО ИНСТИТУТА МЕЖДУНАРОДНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ КОРИДОРОВ В СИСТЕМЕ
МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА 78

11. SULAYMANOV Odiljon
HUMAN RIGHTS IN THE DIGITAL AGE: CHALLENGES, THREATS AND PROSPECTS 87

12. ИСОҚОВ Луқмонжон Холбоевич
МИГРАЦИЯ ВА НОГИРОНЛИКНИНГ ҲУҚУҚИЙ НИСБАТИ.....92

13. РАҲМОНОВА Сабрина
РЕАЛИИ XXI ВЕКА: ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРАВА ЖЕНЩИН В МИРЕ..... 102

ЮРИДИК ХИЗМАТ, АДВОКАТУРА, НОТАРИАТ

14. ФАЙЗИЕВ Хайриддин Сирожиддинович
ЎЗБЕКИСТОНДА ЮРИДИК ХИЗМАТ ИНСТИТУТИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ВА
РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ 107

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

15. ШАКУРОВ Рафик Равильевич
КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШДА СИНГАПУР ТАЖРИБАСИ 115

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

ESHNAZAROV Murodqosim Xamzayevich
O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza
qilish akademiyasi mustaqil izlanuvchisi (PhD)
E-mail: murodqosim.e@gmail.com

JINOYAT PROTSESSIDA EKSPERT XULOSASIDAN FOYDALANISH: ANGLO-SAKSON HUQUQ OILASI DAVLATLARI MISOLIDA

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ESHNAZAROV M.X. Jinoyat protsessida ekspert xulosasidan foydalanish: anglo-sakson huquq oilasi davlatlari misolida// Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 2 (2024) В. 54-62.

 2 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-2-7>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada anglo-sakson huquq oilasiga mansub bo'lgan davlatlar, xususan, Amerika Qo'shma Shtatlari, Buyuk Britaniya, Avstraliya va Irlandiya jinoyat protsessida ekspert xulosasiga oid normalar milliy qonunchiligimiz bilan qiyosiylangan holda tadqiq qilingan. Xususan, anglo-sakson huquq oilasiga mansub bo'lgan davlatlarda ekspert xulosasining daliliy ahamiyati, uning isbot qilishda tutgan o'rni, ekspert xulosasini baholash mezonlari hamda ekspert xulosasiga qo'shilmagan holda qaror qabul qilishning huquqiy oqibatlari kabi masalalar qonunchilik normalari va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari misolida o'rganilgan. Amalga oshirilgan tadqiqot natijalariga ko'ra ilmiy-nazariy xulosalar chiqarilib, milliy qonunchiligimizni takomillashtirishga qaratilgan takliflar, xususan O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 187-moddasini ekspert xulosasidagi sud tomonidan nomaqbul deb topilgan dalillarga asoslangan xulosalar ham nomaqbul hisoblanishi va bunday xulosalardan dalil sifatida foydalanish taqiqlanishini nazarda tutuvchi yangi norma bilan to'ldirish taklif etilgan.

Kalit so'zlar: ekspert, ekspert xulosasi, ekspertiza, anglo-sakson huquq oilasi, dalil, isbot qilish.

ЭШНАЗАРОВ Муродқосим Хамзаевич

Независимый соискатель (PhD)

Правоохранительной академии Республики Узбекистан

E-mail: murodqosim.e@gmail.com

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКСПЕРТНОГО ЗАКЛЮЧЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ: НА
ПРИМЕРЕ ГОСУДАРСТВ АНГЛОСАКСОНСКОЙ ПРАВОВОЙ СЕМЬИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются нормы экспертного заключения в Уголовно-процессуальном законодательстве стран англосаксонской правовой семьи, в частности, США, Великобритании, Австралии и Ирландии, в сравнении с аналогичными нормами в нашем национальном законодательстве. В частности, в государствах англосаксонской правовой семьи такие вопросы, как доказательная значимость экспертного заключения, его роль в доказывании, критерии оценки экспертного заключения и правовые последствия принятия решения без включения в экспертное заключение, изучались на примере норм законодательства и научных воззрений зарубежных ученых. По результатам проведенного исследования были сделаны научно-теоретические выводы, предложены предложения, направленные на совершенствование национального законодательства, в частности, дополнить статью 187 УПК Республики Узбекистан новой нормой, предусматривающей, что выводы, основанные на доказательствах, признанных судом недопустимыми в экспертном заключении, также считаются недопустимыми и запрещается использовать такие выводы в качестве доказательств.

Ключевые слова: эксперт, экспертное заключение, экспертиза, англосаксонская правовая семья, доказательство, доказывать.

ESHNAZAROV Murodkosim

Independent researcher (PhD) of the Law Enforcement

Academy of the Republic of Uzbekistan

E-mail: murodqosim.e@gmail.com

USE OF EXPERT REPORT IN CRIMINAL PROCEDURES: ON THE EXAMPLE OF COMMON LAW COUNTRIES

ANNOTATION

This article examines the norms of expert report in the criminal procedural legislation of common law countries, particularly the USA, Great Britain, Australia, and Ireland, in comparison with similar norms in our national legislation. Specifically, within common law countries, issues such as the evidentiary value of an expert report, its role in proof, criteria for evaluating an expert report, and the legal consequences of making a decision without inclusion in an expert report were studied using examples of legal norms and scientific views from foreign scholars. Based on the results of the study, scientific and theoretical conclusions were drawn, and proposals were made aimed at improving national legislation. In particular, it is suggested to supplement Article 187 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan with a new provision, stating that conclusions based on evidence deemed inadmissible by the court in the expert report are also considered inadmissible, and it is prohibited to use such conclusions as evidence.

Keywords: expert, expert report, examination, common law, evidence, proof.

Anglo-sakson huquq oilasiga mansub davlatlarning ekspert xulosasini baholashga oid qonunchiligini tahlil qilishdan oldin, mazkur institutning tub mohiyatini anglash maqsadida ushbu mamlakatlarda ekspert xulosasi tushunchasini talqin qilish bilan bog'liq normalarni ko'rib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Buyuk Britaniya jinoyat-protsessual qonunchiligida, aniqrog'i 1988-yilgi Jinoiy adliya to'g'risidagi Aktga ko'ra ekspert xulosasi – "expert report" sifatida muayyan malakaga ega bo'lgan shaxlarning asosiy yoki doimiy faoliyati doirasida mazkur malakadan foydalanib guvohlik berishga qaratilgan yozma hisoboti tushuniladi [1]. Mazkur ta'rifda ekspertning yetarli

malakaga ega ekanligiga ko'proq urg'u berilmoqda hamda bunday hisobot yoki xulosaning og'zaki yoki yozma shaklda bo'lishi cheklab qo'yilmagan.

Bundan farqli ravishda, Amerika Qo'shma Shtatlari jinoyat-protsessual qonunchiligida, aniqrog'i bir qator shtatlar qonunlarida ekspert xulosalarining yozma shaklda bo'lishi aniq belgilanmagan bo'lsa-da, ekspert xulosasiga yozma xususiyatlarga oid talablar qo'yilgan. Xususan, Alabama kodeksi (The Code of Alabama) 12-21-300-moddasiga ko'ra, ekspert xulosasi (certificate of analysis) quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

- muassasaga dalillar (materiallar) kelib tushgan sana va vaqt;
- namunalarni yetkazib bergan va qabul qilgan shaxslar to'g'risidagi ma'lumotlar;
- ekspertiza o'tkazilgan muassasa to'g'risidagi ma'lumotlar;
- dalillarning (materiallarning) qisqacha tavsifi;
- o'rganish yoki tahlil turi;
- ularni amalga oshirgan shaxslar to'g'risidagi ma'lumotlar;
- ularni o'tkazish sanasi va natijalari.

Xulosa imzolangan bo'lishi hamda uni bergan shaxsning bila turib yolg'on yoki noto'g'ri ma'lumot berganligi uchun ogohlantirilganligini o'z ichiga olishi lozim [2].

Xuddi shu kabi qoidalar Pensilvaniya, Virjiniya, Alyaska va boshqa shtatlar qonunchiligida ham o'z aksini topgan [3; 4; 5].

Fikrimizcha, mazkur qoidalar milliy qonunchiligimizda belgilangan ekspert xulosasining tuzilishi bilan bog'liq normalarga juda ham yaqin hisoblanadi. Shu bilan birga, AQSh va O'zbekiston qonunchiligidagi ekspertning xulosa berishdan oldin yolg'on xulosa berganlik uchun javobgarlik haqida ogohlantirilganligi to'g'risidagi normalar ham bir-birini takrorlaydi.

Anglo-sakson huquq oilasiga mansub davlatlarda ekspert xulosasi tushunchasi ikki xil termin: "expert report" (ekspert xulosasi yoki ekspert hisoboti) va "expert testimony" (ekspert ko'rsatmalari) orqali ifodalanadi. Bunda, birinchi termin ko'proq yozma xulosalarga nisbatan qo'llanilsa, ikkinchi termin esa faqat og'zaki xulosalarni o'z ichiga oladi.

Shuningdek, AQSh qonunchiligidagi bahs-munozaralarga sabab bo'lgan masalalardan biri – bu ekspert xulosasining rasmiy xususiyati bilan bog'liq. Ayrim qarashlarda ekspert xulosasini xuddi guvoh ko'rsatmalar sifatida tushunish va baholash lozimligi ta'kidlansa, qarama-qarshi taraf vakillari ekspert xulosasini rasmiy hujjat sifatida e'tirof etishadi.

Mazkur masalaga oid asosiy muammo shundaki, Amerika qonunchiligida *hearsay* instituti (guvohlikning to'g'ridan to'g'ri manbadan emas, balki ikkilamchi manbadan olinishi) mavjud bo'lib, unga ko'ra suddan tashqarida olingan yoxud sud majlisida hozir bo'lmagan shaxslardan olingan dalillar nomaqbul deb hisoblanadi. Faqatgina rasmiy hujjatlarga mazkur qoidadan istisno qilingan.

Shu sababli, yuqorida keltirilgan birinchi yondashuvga ko'ra, sudda ekspert xulosasini bergan ekspert hozir bo'lmagan taqdirda mazkur xulosa maqbul emas deb topilishi lozim. Ikkinchi yondashuvga ko'ra esa, ekspert xulosasi mazkur qoidadan istisnodir. AQSh vs. Oates sud pretsedentiga ko'ra, tergov davomida jinoyat ishiga kiritish maqsadida ayblanuvchiga qarshi to'plangan ma'lumotlar bevosita dalil sifatida qabul qilinishi mumkin emas [6].

Mazkur normada shu kabi dalillarning nomaqbul bo'lishi emas, balki ular tekshirilmasdan va baholanmasdan turib, ya'ni to'g'ridan-to'g'ri dalil kuchiga ega bo'la olmasligi nazarda tutilgan.

AQSh Konstitutsiyasiga oltinchi tuzatishga muvofiq, shaxs sud muhokamasidan tashqarida olingan ekspert xulosasiga asosan aybli deb topilishi mumkin emas [7]. Shu sababdan, AQSh Oliy sudi ekspert xulosalari sud majlisida og'zaki holda eshitilishi, agar bunga rioya qilinmasa uning yozma xulosasidan dalil sifatida foydalanish mumkin emasligi to'g'risida tushuntirish beradi [8].

Qisqacha xulosa qiladigan bo'lsak, AQSh qonunchiligiga ko'ra jinoyat sodir etishda ayblanayotgan shaxs o'ziga qarshi guvohlik bergan har qanday guvoh bilan to'qnash kelish (bunda, sud majlisida unga savol bera olish nazarda tutilmoqda) huquqiga ega bo'lishi lozim. Agarda, bunday huquq ta'minlanmasa, ya'ni xulosa bergan ekspert sud majlisida ishtirok etmasa, bunday xulosa maqbul emas deb topiladi.

O'z o'rnida aytish kerakki, qonun ushbu tartibga amal qilishni faqatgina sudlanuvchiga

qarshi ko'rsatma beruvchi ekspert xulosasiga nisbatangina nazarda tutadi. Sudlanuvchining oqlanishiga sabab bo'luvchi ekspert xulosalaridan esa ekspertning sud muhokamasida hozir bo'lgan-bo'lmaganligidan qat'i nazar dalil sifatida foydalanilishi mumkin.

Buyuk Britaniya qonunchiligida esa, AQSh qonunchiligidagidan farqli ravishda ekspert xulosasidan dalil sifatida foydalanishning unchalik qat'iy bo'lmagan tartibi belgilangan. Xususan, Angliya, Uels va Shimoliy Irlandiya qonunchiligiga ko'ra, agarda tomonlardan birining eksperti sudga kela olmasa, isbot qilishda mazkur ekspert xulosasidan sudning roziligi asosida foydalanishga yo'l qo'yiladi [1]. Bunda sud xulosaning mazmunini, ekspertning guvohlik bermasligi sabablarini, ekspert ishtiroki yo'qligida ayblanuvchiga nisbatan adolatsizlik yuzaga kelishi xavfini va boshqa holatlarni hisobga olishi shart [9, B. 6–7].

Shotlandiyada esa xulosa began ekspert sud muhokamasida rozi bo'lmagan taqdirda, agarda taraflar e'tiroz bildirmasalar va ular ushbu masalada kelishuvga erishgan taqdirda, ekspert xulosasidan isbot qilish jarayonida dalil sifatida foydalanish mumkin bo'ladi [10].

Shuningdek, Shotlandiyaning 1995-yilgi Jinoyat-protsessual Akti 280-moddasiga muvofiq, ekspert xulosasidan sudda dalil sifatida foydalanmoqchi bo'lgan taraf sud muhokamasi boshlanishidan kamida 14 kun oldin mazkur ekspert xulosasi nusxasini qarshi tarafga taqdim etishi lozim. Agarda, ekspert xulosasi nusxasini qabul qilib olgan taraf yetti kun ichida undagi xulosalarga qarshi e'tiroz bildirmasa, mazkur ekspert xulosasidan sud muhokamasida isbot qilishda foydalanish mumkin bo'ladi [11].

Milliy qonunchiligimizda bo'lgani kabi anglo-sakson mamlakatlarida ham ekspert xulosasi oldindan belgilangan daliliy kuchga ega emas. Masalan, Angliya va Uelsda sudyalar odatda xalq vakillaridan iborat hay'at (jury)ga o'zlarining so'ngi so'zlarida, hatto taraflar o'rtasida munozaraga sabab bo'lmagan ekspert xulosasini ham rad etishlari mumkinligini ta'kidlab o'tadilar.

O'z navbatida, sud muhokamasi so'ngida raislik etuvchi sudya tomonidan xalq vakillaridan iborat hay'at (jury)ga muayyan ekspert xulosasiga tayanish shartligi to'g'risida ko'rsatma berilgan taqdirda, mazkur holat kelgusida sud qarorining bekor bo'lishiga asos bo'ladi.

Milliy qonunchiligimizda bo'lgani kabi anglos-sakson huquq oilasiga kiruvchi ko'plab mamlakatlarda ham ekspert xulosasi boshqa dalillar kabi uning maqbulligi, ishga aloqadorligi va ishonchligi nuqtai nazaridan baholanadi. Shu bilan birga, mazkur mezonlar milliy qonunchiligimizdagiga o'xshash nomlar bilan atalsa ham o'zining ayrim xususiyatlariga ko'ra o'zgacha mazmunni ifoda etadi.

Shuni inobatga olish kerakki, mazkur davlatlar sud-huquq tizimiga ko'ra dalillarni baholash jarayonini muvofiqlashtirib turish sudyaning vakolatiga tegishli bo'lib, bu bir tarafdin ijobiy, boshqa tarafdin salbiy xususiyatlarga ega. Buning ijobiy xususiyati shundaki, mazkur jarayonda xalq vakillaridan iborat hay'at (jury) faqatgina sudya tomonidan maqbul deb topilgan dalillargagina asoslanishadi. Boshqa tarafdin esa, mazkur holat xalq vakillaridan iborat hay'at (jury)ning mustaqilligi va qaror chiqarishda ishni har tomonlama o'rganish imkoniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Xususan, jinoyat ishlarini yuritishda dalillarning maqbulligini baholash, asosan, faktik emas, balki huquqiy masala bo'lib, professional sudya tomonidan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, professional sudya dalillarning maqbulligi to'g'risidagi masalani ko'rib chiqish doirasida ayrim holatlarda faktik xususiyatga ega bo'lgan ayrim masalalarni ham hal qilishi kerak bo'ladi. Masalan, sud shaxsni uning bilimi, malakasi yoki tajribasiga ko'ra ekspert sifatida tan olish mumkinligini aniqlashda huquq va fakt masalalarini hal qiladi [12, B. 677].

Zarur hollarda dalillarning maqbulligi to'g'risidagi masala xalq vakillaridan iborat hay'at (jury) a'zolarining ishtirokisiz ko'rib chiqiladi. Jumladan, Dalillarning Federal Qoidalari nomli qonunning 104-moddasiga ko'ra quyidagi uchta holatda dalillarni ko'rib chiqish xalq vakillaridan iborat hay'at (jury) a'zolarining ishtirokisiz amalga oshiriladi:

- (1) aybiga iqrorlik to'g'risidagi masalaning maqbulligini ko'rib chiqishda;
- (2) boshqa bir jinoyat ishi bo'yicha sudlanuvchi guvoh bo'lib qatnashayotganligi sababli shuni iltimos qilsa;
- (3) adolat shuni talab qilsa [13].

Ko'rishimiz mumkinki, mazkur ro'yxatdagi uchinchi asos sudyaga muayyan dalilni xalq vakillaridan iborat hay'at (jury) a'zolarining ishtirokisiz amalga oshirishda cheklanmagan doiradagi vakolatni beradi.

Ingliz olimi P.Murphy qayd etganidek, amalda dalillarning maqbulligini baholashda xalq vakillaridan iborat hay'at (jury) a'zolari odatda sud zalidan chetlashtiriladi. Buning sababi shundaki, shunay amaliyot orqali professional sudya xalq vakillaridan iborat hay'at (jury) a'zolarini chalg'itishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni o'ziga xos filtrdan o'tkazishi nazarda tutiladi [14, B. 46].

Bizningcha, mazkur amaliyot yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarib, xalq vakillaridan iborat hay'at (jury) a'zolarining qaror qabul qilishlarida ishdagi holatlarni har tomonlama hal qilish prinsipiga zid hisoblanadi.

Shuni ham ta'kidlab o'tish o'rinliki, anglo-sakson huquq oilasiga mansub davlatlarda ekspert xulosasining va umuman olganda boshqa dalillarning maqbulligi to'g'risidagi masala har doim ham dolzarb hisoblanmaydi. P.Kampen tomonidan qayd etilganidek, agar ekspert xulosasiga nisbatan taraflarda biror bir e'tiroz mavjud bo'lmasa, uning maqbulligi masalasi ko'rib chiqilmaydi [15, B. 101]. Bunda, qarama-qarshi tomonlarning dalillarni rad etishi sud tomonidan jinoyat holatlarini aniqlash uchun foydalaniladigan asosiy vosita hisoblanadi.

Jinoyat ishini yuritishdagi muayyan taraf biror bir dalilning maqbulligiga nisbatan shubha bildirgan taqdirda, mazkur shubhaning qanchalik asosli ekanligini asoslab berishi lozim bo'ladi. Dalilning maqbulligini isbot qilish majburiyati esa, manfaatdor taraf (qarshi taraf)ning zimmasida bo'ladi.

Milliy qonunchiligimizdan farqli ravishda, mazkur davlatlar qonunchiligidagi ekspert xulosasining maqbulligi boshqa bir mezonni – uning ishga aloqadorligini ham, shuningdek, dalillarni chiqarib tashlashga oid qonunlarga muvofiqligi masalasini ham o'z ichiga oladi. Bunda, agarda biror bir ekspert xulosasi ishga aloqador emas deb topiladigan bo'lsa, u o'z-o'zidan nomaqbul deb ham topiladi. Vaholanki, milliy qonunchiligimizda dalillarning ishga aloqadorligi masalasi alohida mezon hisoblanadi.

AQSh va Buyuk Britaniya qonunchiligida dalillarning ishga aloqadorligini baholashga oid o'xshash qoidalar belgilangan. Jumladan, Dalillarning Federal Qoidalari nomli qonunning 401-moddasiga ko'ra, sodir etilgan jinoyat bilan bog'liq bo'lgan faktlarni aniqlashga qaratilgan, shuningdek usiz mazkur masalani hal etish muayyan darajada murakkab yoki imkoniz bo'lgan dalillar ishga aloqador deb hisoblanadi [16].

R.Puch-Solis va boshqa bir qator olimlarning ta'kidlashicha, ekspert xulosasining maqbulligiga oid yana bir xususiyat shundaki, ingliz jinoyat-protsessual qonunchiligida DNK materialini to'plashda politsiya tomonidan jiddiy qoidabuzarlik aniqlangan taqdirda, sudlar genetik ekspertiza xulosasini nomaqbul deb topishga vakolatli hisoblanadilar. Shu bilan birga, agarda mazkur ekspert xulosasi ish uchun ahamiyatli bo'lsa hamda ularsiz ish bo'yicha adolatli qaror chiqarish mumkin bo'lmasa, sudlar bunday qonun buzilishlarini e'tiborsiz qoldirishlari mumkin [17, B. 82–83].

Fikrimizcha, mazkur amaliyot adolat tamoyillarini ta'minlashga hissa qo'shishga qaratilgan bo'lsa-da, sudlanuvchidan ko'ra ko'proq ayblov tomon manfaatlari uchun xizmat qiladi. Shu sababli, mazkur qoida amaliyotda sudlanuvchiga nisbatan adolatsizlikni keltirib chiqarish imkoniyatiga ega deb hisoblaymiz.

Huquqni isloh qilish komissiyasi tomonidan Angliya va Uelsda amalga oshirilgan ekspert xulosalarining ishonchliligi bilan bog'liq bo'lgan keng qamrovli tadqiqotda aniqlanishicha, mazkur mamlakatlar sudyalari ekspert xulosalarini kamdan kam hollarda nomaqbul deb topadilar. Bunga sabab sifatida, ekspert xulosasidagi kamchiliklar qarshi taraf ekspertining ko'rsatuvlarini olish yoki qarshi so'roq qilish (cross examination) kabi vositalar yordamida aniqlanishi va tuzatilishi mumkin [18, B. 21–23].

Shuningdek, Huquqni isloh qilish komissiyasi tomonidan sud pretsedentlari o'rganilishi natijasida bunday pretsedentlarga asoslangan amaliyot muayyan ma'noda "hayoliy" degan xulosaga kelingan hamda mazkur komissiya jinoyat protsessida ekspert xulosasi ishonchliligi ustidan sud nazoratini kuchaytirishga qaratilgan qonun loyihasini tayyorlashiga sabab bo'lgan.

Komissiya tomonidan sudyalarga ekspert xulosasining ishonchligini baholashda quyidagi mezonlarni hisobga olish tavsiya qilinadi:

- ekspert o'z xulosasiga kelgan ma'lumotlarning hajmi va sifati, shuningdek, u qo'llagan usullarning asosli ekanligi;

- ayrim axborot manbalaridan olingan ma'lumotlarning (gipotezaning) qanchalik ishonchligi va unga asoslanish (statistik ma'lumotlarga asoslanib yoki boshqa yo'l bilan) tushuntirilganligi;

- agarda ekspert xulosasida muayyan holatning haqiqatga mos kelishi, ya'ni ehtimolligi aniq ko'rsatkichlar bilan o'lchangan (masalan, foizlarda) bo'lsa, mazkur xulosaning qay darajada xato bo'lishi mumkinligi darajasi aniqlanganligi;

- ekspert o'z fikrini asoslagan ma'lumotlar, masalan, ilmiy nashrlarda bilan o'zaro tekshirilganligi va boshqa olimlarning mazkur masalaga oid qanday ilmiy pozitsiyaga ega ekanliklari;

- ekspertning xulosalari qay darajada uning maxsus bilimlari doirasidan tashqaridagi ma'lumotlarga asoslanganligi;

- ekspertda mavjud bo'lgan ma'lumotlarning to'liqligi va xulosani tuzishda u barcha tegishli ma'lumotlarni hisobga olganligi to'g'risidagi ma'lumotlar ko'rsatilganligi;

- ekspert maxsus masala bo'yicha boshqa pozitsiyalar mavjudligini va nima uchun ilmiy masala bo'yicha bir nechta fikrlardan o'zi xulosa qilgan fikrga amal qilishini tushuntirganligi;

- ekspert tomonidan qo'llanilgan metodikalarning amaliyotda qo'llanilish darajasi, shuningdek agar mazkur metodika yangi bo'lsa va hali ishlatilmagan bo'lsa, ekspert nima sababdan amaliyotni e'tiborsiz qoldirganligi masalasining asoslantirilganligi [18].

Shuningdek, mazkur Komissiya tomonidan yuqoridagilardan tashqari ekspert xulosasini ishonchli emas deb topilishiga sabab bo'luvchi mezonlar (xususiyatlar) ham belgilab berilgan bo'lib, unga ko'ra quyidagi holatlarda ekspert xulosasi ishonchli emas deb hisoblanishi kerak:

- yetarlicha tekshirilmagan yoki umuman tekshirilmagan gipotezaga asoslangan bo'lsa;

- aql bovar qilmaydigan taxminlarga asoslangan bo'lsa;

- sifatsiz ma'lumotlarga asoslangan bo'lsa;

- ko'rib chiqilayotgan jinoyat ishi holatlariga mos kelmaydigan yoxud noto'g'ri qo'llanilgan yoki umuman olganda muayyan holatda qo'llanilmaydigan tadqiqot, metodika yoki usulga asoslangan bo'lsa;

- yetarlicha asoslantirilmagan yoki umuman asoslantirilmagan xulosalarni o'z ichiga olgan bo'lsa.

Fikrimizcha, Huquqni isloh qilish komissiyasi tomonidan bildirilgan mazkur tavsiyalar to'g'ri va maqsadga muvofiq hisoblanadi. Sababi, Buyuk Britaniya qonunchiligida ekspert xulosasini baholashda sudyalarning vakolatlarining yetarlicha cheklanmaganligi mazkur sohaga oid qonunchilikni qo'llashda jinoyat protsessi ishtirokchilari, xususan sudlanuvchining huquqlari buzilishiga sabab bo'lishi mumkin.

Anglo-sakson huquq oilasiga mansub davlatlarda mavjud bo'lgan ekspert xulosasini va umuman olganda har qanday dalilni baholashga oid yana bir muhim institut – bu “zaharlangan daraxtning mevasi” (Fruit of the poisonous tree) doktrinasi hisoblanadi. Mazkur doktrinaga muvofiq, nafaqat noqonuniy yo'llar bilan olingan dalillar (“daraxt”), balki uning natijasida olingan boshqa dalillar, xususan ekspert xulosasi (“meva”) ham nomaqbul deb topiladi.

Ushbu doktrina 1920-yilda AQShda paydo bo'lgan bo'lib, Silverthorne Lumber Co. v. United States sud pretsedentida o'z aksini topgan. Keyinchalik mazkur termin birinchilardan bo'lib sudya Feliks Frankfurter tomonidan 1939-yilgi Nardone v. United States keysida qo'llanilgan.

Shu kabi qoidalarni Avstraliya va Irlandiya qonunchiligida ham ko'rishimiz mumkin. Xususan, Avstraliyada mazkur qoidani qo'llash vakolati to'liq sudyaning ixtiyoriga berilgan bo'lib, amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, odatda mazkur qoida o'ta og'ir jinoyatlarga emas, balki o'rtacha og'irlikdagi yoki unchalik og'ir bo'lmagan jinoyatlarga nisbatangina qo'llaniladi [19, B. 48].

Irlandiya qonunchiligida ham shu kabi norma belgilangan bo'lib, ushbu masalada keng

vakolatlar bevosita sud ixtiyoriga berilgan [20].

Ekspert xulosasini ilmiy asoslantirilganligi nuqtai nazaridan baholash bo'yicha AQSh tajribasini tahlil qiladigan bo'lsak, mazkur masalaga oid Daubert nazariyasiga ko'ra sudlar bunday vakolatga ega hisoblanadilar.

Amerikalik olimlar D.Fridman hamda J.Janoe tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotda umuman olganda, barcha sudyalari xalq vakillaridan iborat hay'at (jury) ko'rib chiqishi uchun faqatgina ishonchli dalillarnigina taqdim etishlari lozim degan qarash ilgari suriladi. Mazkur olimlar ekspert xulosasini baholash xalq vakillaridan iborat hay'at (jury) uchun murakkab ekanligini, shu sababli ekspertlar o'z xulosalarining olinishi jarayoni va natijalarini vizual vositalar yordamida namoyish etishlari maqsadga muvofiqligini bildirishadi [21].

J.Groscup va S.Penrod kabi olimlar tomonidan amalga oshirilgan boshqa bir tadqiqot shuni ko'rsatadiki, amerikalik sudyalari "Daubert testi" (sudyalari tomonidan ekspert xulosasi va guvohligining ishonchligini tahlil qilishda e'tibor qaratiladigan masalalarga oid nazariya) yordamida ekspert ko'rsatmalarining ishonchligini baholashda qiyinchiliklarga duch kelishadi hamda undan kamdan-kam holatlarda foydalanishadi. Buning o'rniga sudyalari birinchi navbatda ekspertning malakasi va uning xulosalarining ish uchun ahamiyatiga e'tibor qaratishadi [22, B. 1150].

Bizningcha, yuqorida muhokama qilingan "Daubert testi" AQSh sudyalari uchun ekspert xulosalarini baholashda muhim bo'lgan vakolatlarni belgilab berganligi bilan ahamiyatli hisoblanadi hamda uning amaliyotga to'laqonli tatbiq etilishi adolatning ta'minlanishiga o'zining ijobiy hissasini qo'shmay qolmaydi. Sababi, J.Groscup va S.Penrodlarning tadqiqotlarida ko'rsatilganidek, faqat ekspertning malakasi va uning xulosalarining ish uchun ahamiyatini tekshirish bilangina cheklanib qolish ish holatlarini to'laqonli ko'rib chiqish prinsipiga mos kelmaydi.

Yuqorida keltirib o'tilgan anglo-sakson huquq oilasiga mansub davlatlarda ekspert xulosasini baholashga oid qonunchilik tahlili natijasida quyidagi xulosalarni ilgari suramiz:

1. Anglo-sakson huquq oilasiga mansub davlatlarda ekspert xulosasini tuzishda ekspertlar xulosani bevosita imzolangan bo'lishi hamda bila turib yolg'on yoki noto'g'ri ma'lumot berganligi uchun ogohlantirilganligi o'z aksini topishi lozimligi belgilangan. Mazkur qoidalar milliy qonunchiligimizda belgilangan ekspert xulosasining tuzilishi bilan bog'liq normalarga juda ham yaqin hisoblanadi. Shu bilan birga, AQSh va O'zbekiston qonunchiligidagi ekspertning xulosa berishdan oldin yolg'on xulosa berganlik uchun javobgarlik haqida ogohlantirilganligi to'g'risidagi normalar ham bir-birini takrorlaydi.

2. AQSh qonunchiligidagi bahs-munozaralarga sabab bo'lgan masalalardan biri - bu ekspert xulosasining rasmiy xususiyati bilan bog'liq bo'lib, zero Amerika qonunchiligidagi hearsay institutiga ko'ra suddan tashqarida olingan yoxud sud majlisida hozir bo'lmagan shaxslardan olingan dalillar nomaqbul deb hisoblanadi. Shu sababli, sudda ekspert xulosasini bergan ekspert hozir bo'lmagan taqdirda mazkur xulosa maqbul emas deb topilishi lozim. AQSh Konstitutsiyasiga oltinchi tuzatishga muvofiq, shaxs sud muhokamasidan tashqarida olingan ekspert xulosasiga asosan aybli deb topilishi mumkin emas. Shu sababdan, ekspert xulosalari sud majlisida og'zaki holda eshinishi, agar bunga rioya qilinmasa uning yozma xulosasidan dalil sifatida foydalanish mumkin emasligi belgilangan.

3. Buyuk Britaniya qonunchiligida AQSh qonunchiligidagidan farqli ravishda ekspert xulosasidan dalil sifatida foydalanishning unchalik qat'iy bo'lmagan tartibi belgilangan. Xususan, Angliya, Uels va Shimoliy Irlandiya qonunchiligiga ko'ra, agarda tomonlardan birining eksperti sudga kela olmasa, isbot qilishda mazkur ekspert xulosasidan sudning roziligi asosida foydalanishga yo'l qo'yiladi. Shotlandiyada esa xulosa bergan ekspert sud muhokamasida rozi bo'lmagan taqdirda, agarda taraflar e'tiroz bildirmasalar va ular ushbu masalada kelishuvga erishgan taqdirda, ekspert xulosasidan isbot qilish jarayonida dalil sifatida foydalanish mumkin bo'ladi.

4. Milliy qonunchiligimizda bo'lgani kabi anglo-sakson mamlakatlarida ham ekspert xulosasi oldindan belgilangan daliliy kuchga ega emas. Masalan, Angliya va Uelsda sudyalari odatda xalq vakillaridan iborat hay'at (jury)ga o'zlarining so'ngi so'zlarida, hatto taraflar

o'rtasida munozaraga sabab bo'lmagan ekspert xulosasini ham rad etishlari mumkinligini ta'kidlab o'tadilar.

5. Anglo-sakson huquq oilasiga mansub davlatlarda ekspert xulosasining va umuman olganda boshqa dalillarning maqbulligi to'g'risidagi masala har doim ham dolzarb hisoblanmaydi. Agar ekspert xulosasiga nisbatan taraflarda biror bir e'tiroz mavjud bo'lmasa, uning maqbulligi masalasi alohida ko'rib chiqilmaydi.

6. AQSh va Buyuk Britaniyada ekspert xulosasini maqbulligi nuqtai nazaridan baholashda uning ishga aloqadorligi ham baholanadi. Ishga aloqador emas deb topilgan ekspert xulosasi, o'z navbatida, dalil sifatida nomaqbul deb topiladi.

7. AQSh va Buyuk Britaniyada ekspert xulosasini baholashda sudga keng vakolatlar berilgan bo'lib, sud muayyan ekspert xulosasini xalq vakillaridan iborat hay'at (jury) ishtirokida, boshqalarini esa uning ishtirokisiz ko'rib chiqish vakolatiga ega. Bizningcha, mazkur amaliyot salbiy oqibatlarini ham keltirib chiqarib, xalq vakillaridan iborat hay'at (jury) a'zolarining qaror qabul qilishlarida ishdagi holatlarni har tomonlama hal qilish prinsipiga zid hisoblanadi.

8. Jinoiy ta'qib organlarining isbot qilish jarayonidagi imkoniyatlarini kengaytirish jinoyat ishini yuritishda noqonuniy yo'llar bilan olingan dalillar yoki uning natijalari asosida bo'lishi maqsadga muvofiq emas. Shu sababli, mazkur qoidani milliy qonunchiligimizda ham aks ettirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Zero, bu orqali nafaqat noqonuniy yo'llar bilan olingan dalillar, balki shu kabi dalillarni o'rganish natijasida olingan ekspert xulosalari ham nomaqbul deb topilishi hamda bu orqali jinoiy ta'qibni amalga oshiruvchi organlarning nomaqbul dalillardan foydalanishga yoki shunday yo'llar bilan dalillarni to'plashga qaratilgan "tashabbuslarini" yanada qat'iyroq mezonlar asosida cheklash mumkin bo'ladi.

Shunga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 187-moddasini quyidagi tahrirdagi to'rtinchi qism bilan to'ldirish taklif etiladi:

"Ekspert xulosasidagi sud tomonidan nomaqbul deb topilgan dalillarga asoslangan xulosalar nomaqbul hisoblanadi. Bunday xulosalardan dalil sifatida foydalanish taqiqlanadi."

Iqtiboslar/Сноски/References

1. Criminal Justice Act 1988. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/33/section/30>
2. The Code of Alabama. Section 12-21-300 Offering of certificate of analysis in lieu of testimony. Alabama Legislature. <https://alison.legislature.state.al.us/code-of-alabama>
3. Pennsylvania Code. 234 Pa. Code Rule 574. Forensic Laboratory Report; Certification in Lieu of Expert Testimony. <https://www.pacodeandbulletin.gov/Display/pacode?file=/secure/pacode/data/234/chapter5/s574.html&d=reduce>
4. The Code of Virginia. § 19.2-187. Admission into evidence of certain certificates of analysis. Virginia Law Library. <https://law.lis.virginia.gov/vacode/title19.2/chapter12/section19.2-187/>
5. 2022 Alaska Statutes. Title 12. Code of Criminal Procedure. Chapter 45. Trial, Evidence, Compromise. Article 2. Discovery, Testimony, and Evidence. Justia Legal Resources. <https://law.justia.com/codes/alaska/2022/title-12/chapter-45/article-2/section-12-45-084/#:~:text=The%20author%20shall%20state%20that,the%20custody%20of%20the%20laboratory.>
6. United States v. Oates. United States Court of Appeals for the Second Circuit. 560 F.2d 45 (1977). <https://www.quimbee.com/cases/united-states-v-oates>
7. Constitution of the United States: Analysis and Interpretation. Sixth Amendment—Rights in Criminal Prosecution. <https://constitution.congress.gov/browse/amendment-6/>
8. Melendez-Diaz v. Massachusetts, 557 U.S. 305 (2009). <https://www.quimbee.com/cases/melendez-diaz-v-massachusetts>
9. Guidance on expert evidence / Crown Prosecution Service. 2014. P. 6-7.
10. British Medical Association expert witness guidance. 2007. URL: <http://bma.org.uk>
11. Criminal Procedure (Scotland) Act 1995, PART XII. Routine evidence. Section 280 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/46/section/280>
12. Mueller C.B., Kirkpatrick L.C. Evidence. – 5th ed. – New York: Wolters Kluwer, 2012. P.

677.

13. Weissenberger, Glen. Federal Rules of Evidence: Rules, Legislative History, Commentary, and Authority. Newark, NJ: LexisNexis, 2007. APA. 78 p.

14. Murphy P. Murphy on evidence (7th ed.) – Oxford: Oxford University Press, 2009. 670 p.

15. Kampen P.T.C. Expert evidence compared // Complex cases: perspectives on the Netherlands criminal justice system / Ed. by M. Malsch, J.F. Nijboer. Amsterdam: Thela Thesis, 1999. P. 99-121.

16. Federal Rules of Evidence Rule. Rule 401. Test for Relevant Evidence. Legal Information Institute. https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_401

17. Puch-Solis, R., Robertson, P., Pope, S., & Aitken, C. (2012). Assessing the probative value of DNA evidence: Guidance for judges, lawyers, forensic scientists and expert witnesses. (Communicating and Interpreting Statistical Evidence in the Administration of Criminal Justice). Royal Statistical Society. <https://rss.org.uk/news-publication/publications/our-research/>

18. Expert evidence in criminal proceedings in England and Wales. (2011). United Kingdom: Stationery Office. 222 p.

19. Arenson, Kenneth J. (2011) Rejection of the fruit of the poisonous tree doctrine in Australia: a retreat from progressivism. University of Notre Dame Australia Law Review. 13 (December 2011): 17–68.

20. «Evidence that has been collected unlawfully» https://www.citizensinformation.ie/en/justice/evidence/unlawfully_obtained_evidence.html

21. Fridman, D. S., and Janoe, J. S. (1997). The state of judicial gatekeeping in New Jersey, The Judicial Gatekeeping Project, Teaneck, N.J. <https://cyber.harvard.edu/daubert/nj.htm>

22. Groscup J.L., Penrod S.D. Battle of the standards for experts in criminal cases: police vs. psychologists // Seton Hall Law Review. 2003. Vol. 33. Is. 4. P. 1141-1165.